

206 **Teppo Kröger** Hoivaköyhyys yksinhuoltajaperheissä: kenelle lastenhoito-ongelmat kasautuvat?

Johdanto

”Palvelut kehittyvät ja työajat monipuolistuvat, mutta päivähoito ja koulu elävät virastoaikojen tahdissa. Ekaluokkalaiset ovat koulussa muutaman tunnin päivässä, jonka jälkeen pienimmät pääsevät iltapäiviksi kerhoihin. Joidenkin turvana ovat isommat sisarukset, isovanhemmat tai naapurit. Yhteiskunta ei tarjoa vuorotyöläisten koulua käyville lapsille mitään, mikä on taloudellisesti hullua jos ajattelee vaikkapa Kristiina Sallista. Kaksospoikien Eeron ja Juhon yksinhuoltajaäiti on tuskailut koulun alkamisen kanssa pitkään ja tehnyt ratkaisunsa. Hänellä ei ole ollut vaikeuksia valita perheen ja uran välillä, koska vaihtoehtoja näyttää olevan tasan yksi. Kun poikien koulu syksyllä alkaa, Kristiina marssii työvoimatoimistoon ja ilmoittautuu työttömäksi työnhakijaksi.” (Aamulehti 18.3.2001)

Suomessa on viime vuosina keskusteltu vilkkaasti perheen ja työn yhteensovittamisesta sekä nuorimpien koululaisten hoidon puutteista. Työaikojen ja työsuhteiden monimuotoistuminen on johtanut siihen, että aiempaa useampi vanhempi työskentelee iltaisin, öisin ja viikonloppuisin. Yhä tyypillisemmiksi tulevat epätyypilliset työajat asettavat perheelle suuren haasteen: kuinka turvataan lasten tarvitsema hoito mutta hoidetaan samalla myös työ kunnialla. Tämä on merkinnyt lastenhoitopalvelujen tarpeen laajenemista perinteisen virka-ajan ulkopuolelle. Monilla paikkakunnilla tehdastuotantoon liittyvä vuorotyö on pakottanutkin päivähoiton jo aiemmin tarjoamaan palveluita myös epätyypillisinä työaikoina. Toisaalta 24 tuntia vuorokaudessa ja 7 päivää viikossa toimiva päivähoito on myös kyseenalaistettu lasten hyvinvoinnin näkökulmasta. Vaikein ongelmakohta perheille on usein lapsen siirtyminen kouluun, sillä edes iltapäivähoidon järjestäminen ei ole tällöin enää selvää, ilta-, yö- ja viikonloppuhoidosta puhumattakaan.

Vaara lastenhoito-ongelmien kärjistymisestä on suurin yksinhuoltajaperheissä. Edellä olevassa lehtileikkeessä yksinhuoltajaäiti joutuu toteamaan, että hänen on luovuttava määräaikaisesta työpaikastaan lastensa aloittaessa ensimmäisen koululuokan: työn ja perheen yhteensovittaminen osoittautuu hänelle mahdottomaksi. Kahden huoltajankaan perheissä ei ole takuita molempien puolisoiden osallistumisesta lastenhoitoon, mutta yksinhuoltajilla ei ole samassa taloudessa lainkaan toista aikuista, joka edes periaatteessa voisi huolehtia lapsista. Myös työaikojen ulkopuolella lähtökohtatilanne on sama: oma kodin ulkopuolinen vapaa-ajantoiminta on yksinhuoltajalle mahdollista vain erityisjärjestelyin. Juuri yksinhuoltajaperheille keskeisiä ovat lehtiartikkelinkin mainitsemat muut avun lähteet, kuten isovanhemmat, naapurit ja vanhemmat sisarukset. Nämä epäviralliset auttajat ovat monelle perheelle välttämätön täydennys virallisiin palveluihin. Toisaalta kaikilla ei kuitenkaan ole käytettävissään epävirallista verkostoa.

Tämän artikkelin tarkoituksena on tarkastella suomalaisten yksinhuoltajaperheiden asemaa ja lastenhoitojärjestelyjä. Miten perheet ovat lastenhoidon organisoineet ja millaisia vaikeuksia niillä siinä on? Mikä on päivähoidon ja koulun rooli? Mihin käytetään epävirallisia verkostoja? Voidaanko epävirallisia ja virallisia lastenhoitoresursseja pitää yhtenä sosiaalisen pääoman lajina, ”hoivapääomana”, jota toisilla perheillä on mutta toisilla ei? Kasautuvatko viralliset ja epäviralliset resurssit joillekin perheille, niin että toisia perheitä puolestaan uhkaa ”hoivaköyhyys”?

Vastauksia näihin kysymyksiin etsitään tässä artikkelissa SOCCARE-projektin tutkimusaineistosta. Kyseinen projekti oli Euroopan Komission rahoittama eurooppalainen tutkimusprojekti, joka tutki perheiden hoivajärjestelyjä neljässä eri perhetyypissä viidessä eri maassa (ks. Kröger ja Sipilä 2005; <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/>). Yksinhuoltajaperheet olivat yksi näistä neljästä perhetyypistä. Suomen lisäksi tutkimukseen osallistuivat Iso-Britannia, Italia, Portugali ja Ranska. Kussakin maassa haastateltiin kesän ja syksyn 2000 aikana 25:tä työssä käyvää yksinhuoltajaa. Haastatteluteemoina olivat arkipäivän aikataulut, lastenhoitojärjestelyt, käytetyt julkiset ja yksityiset palvelut, olemassa oleva epävirallinen tukiverkosto, työajat ja niiden joustavuus. Haastattelut sekä niiden tiivistelmät muodostavat tämän artikkelin aineiston. Ensisijaisesti käytetään suomalaisia haastatteluja, mutta artikkelin loppuosassa verrataan Suomesta saatuja tuloksia myös toisten maiden havaintoihin.

Yksinhuoltajaperheet Suomessa

Johtui pitkälti talvi- ja jatkosodasta, että Suomessa oli jo varhain runsaasti yksinhuoltajaperheitä. Vuonna 1950 peräti 12,4 prosenttia kaikista suomalaisista lapsiperheistä oli yksinhuoltajaäitiperheitä ja 1,7 prosenttia yksinhuoltajaisäperheitä. 1950- ja 1960-luvuilla yksinhuoltajaperheiden osuus kaikista perheistä Suomessa itse asiassa laski, ja vasta 1990-luvulla ohitettiin puoli vuosisataa aiemmin ollut tilanne: vuosituhannen vaihteessa 16,8 prosenttia lapsiperheistä oli äidin ja lasten muodostamia ja 2,4 prosenttia isän ja lasten muodostamia perheitä. (Tilastokeskus 2000, 42.) Esimerkiksi italialaisista lapsiperheistä oli vuonna 1998 vasta 8,3 prosenttia yksinhuoltajaperheitä, vaikka niiden määrä on sielläkin viime vuosikymmeninä kasvanut (Trifiletti ym. 2001, 2).

1990-luvulla tehdyssä tilastotutkimuksessa havaittiin, että Suomessa yksinhuoltajaperheissä on vähemmän lapsia kuin kahden huoltajan perheissä, sillä kahdessa kolmasosassa oli ainoastaan yksi lapsi ja vain joka neljännessä yksinhuoltajaperheessä oli kaksi lasta. Sama tutkimus osoitti myös, että yksinhuoltajaperheet asuivat kahden huoltajan perheitä useammin vuokra-asunnossa ja että sosiaaliturvaetuudet muodostivat suuremman osuuden heidän kuin kahden huoltajan perheiden tuloista. Jälkimmäinen havainto koski kuitenkin vain perheitä, joissa molemmat vanhemmat olivat palkkatyössä. Tutkimus korosti myös sitä, että suomalaiset yksinhuoltajaperheet eivät ole homogeeninen ryhmä vaan että niiden välillä on suuria eroja. Yksinhuoltajaäitien keskimääräisen palkkatason havaittiin esimerkiksi olevan vain 75 prosenttia yksinhuoltajaisien palkoista. (Tilastokeskus 1994.)

Yksinhuoltajaperheiden riippuvuutta sosiaaliturvaetuuksista vähentää kuitenkin huomattavasti se, että Suomessa myös yksinhuoltajat ovat vahvasti mukana ansiotyössä (Forssén ja Hakovirta 1999). Vanessa Mayn (1999, 15–18) mukaan juuri yksinhuoltajaäidit ovat olleet suomalaisista naisista kaikkein työorientoituneimpia. Toisin kuin esimerkiksi Isossa-Britanniassa meillä varsin pientenkin lasten yksinhuoltajaäidit osallistuvat yleensä työelämään, ja Suomessa työssäkäynti tarkoittaa käytännössä lähes poikkeuksetta kokopäivätyötä. Osapäivätyö on meillä edelleen harvinaista mutta Isossa-Britanniassa vain 11 prosenttia alle 5-vuotiaiden ja 18 prosenttia 5–10-vuotiaiden lasten yksinhuoltajaäideistä kävi vuonna 2000 kokopäivätyössä (Baldock ja Hadlow 2001, 2).

1990-luvun lama vaikutti kuitenkin pahoin yksinhuoltajien työmarkkina-asemaan ja juuri heistä monet joutuivat työttömiksi (Haataja ja Nurmi 2000, 30). Vuonna 1996 17 prosenttia heistä oli työttöminä ja työssäkäyvien osuus oli laskenut 65 prosenttiin (Tilastokeskus 1998, 88). Nuorimman lapsen ikä oli suorassa suhteessa työssäkäyntiin: alle 3-vuotiaiden lasten yksinhuoltajista vain 38 prosenttia oli työssä, 3–6-vuotiaiden lasten kohdalla luku oli jo 56 prosenttia ja

7–12-vuotiaiden lasten yksinhuoltajista 70 prosenttia osallistui ansiotyöhön. Työmarkkinoiden vähittäinen elpyminen on jälleen nostanut yksinhuoltajien työssäkäyntiosuutta. Samaan aikaan ovat kuitenkin lisääntyneet sekä määräaikaiset työsuhteet että epätyypilliset työajat. Molemmat näistä muutossuunnista ovat koskeneet erityisesti nuoria alle 35-vuotiaita naisia ja siten monia yksinhuoltajajäitejä. (Tilastokeskus 1998, 38–45; Haataja ja Nurmi 2000, 16.)

209

Suomessa haastatellut yksinhuoltajaperheet

SOCCARE-projektin aineisto ei ole tilastollisesti edustava otos suomalaisista yksinhuoltajaperheistä. 25 haastattelun aineistosta ei mitenkään voida tehdä päätelmiä kaikkien yksinhuoltajaperheiden olosuhteista. Aineisto on päinvastoin kerätty tietoisesti heterogeeniseksi, jotta saataisiin näkyviin perheiden tilanteiden moninaisuus.

Kaikissa mukaan otetuissa suomalaisissa yksinhuoltajaperheissä on alle 12-vuotiaita lapsia. Eroa on sen sijaan siinä, onko perheen nuorin lapsi alle 3-vuotias (7 perhettä), 4–6-vuotias (11 perhettä) vai 7–11-vuotias (7 perhettä). Kukin näistä ikäryhmistä asettaa lastenhoidolle omat erityiset haasteensa. Pienimmät lapset tarvitsevat jatkuvaa huolenpitoa ja hoivaa, leikki-ikäisten sosiaaliset tarpeet ovat suuret ja koululaisilla ongelmakohtia ovat erityisesti kouluun lähtö ja sieltä paluu ja niiden yhteensopivuus yksinhuoltajan palkkatyön aikataulujen kanssa. Suurimmassa osassa perheitä (14) on vain yksi lapsi, kuudessa on kaksi lasta, kolmessa kolme lasta ja kahdessa neljä lasta. Lasten ikien keskiarvo aineistossa on 7 vuotta. Yksinhuoltajien itsensä keski-ikä oli haastatteluhetkellä 37 vuotta. Joukossa oli vain neljä alle 30-vuotiasta eikä yksikään heistä ollut alle 20-vuotias. 40 vuotta täyttäneitä oli kymmenen. Haastateltujen iän vaihteluväli oli 23–49 vuotta. Myös yksinhuoltajuuden kesto vaihteli: kuusi oli ollut yksinhuoltajana alle vuoden mutta seitsemällä yksinhuoltajuus oli kestänyt jo vähintään viisi vuotta. Keskimäärin haastatellut olivat olleet yksinhuoltajina vajaan neljä vuotta.

Aineistossa on vaihtelua myös tulotasoissa, mukana on kaksi pienituloista, 16 keskituloista ja seitsemän suurituloista yksinhuoltajaa.¹ Lähes kaikki haastatellut yksinhuoltajat ovat avio- tai avoliitosta eronneita, vain kolme ei ole asunut yhdessä lapsen toisen vanhemman kanssa. Avioliitosta leskeksi jääneitä ei ole aineistossa yhtään, mukana on sen sijaan yksi avopuolisonsa menettänyt. Myös-

¹ Tässä pienituloiseksi on laskettu yksinhuoltajaperhe, jonka yhteenlasketut palkkatulot ja muut tulot (ml. lapsilisät, asumistuet ja elatustuet ja -avut) ovat alle 1 500 euroa/kk; keskituloiseksi perhe, jonka tulot ovat 1 500–2 500 euroa/kk ja suurituloiseksi perhe, jonka tulot ovat yli 2 500 euroa/kk.

kään sukupuolen suhteen aineisto ei ole täysin yhtenäinen: mukana on kolme yksinhuoltajaisää. Kaikki kolme ovat suurituloisia. Työaikojen kokopäiväisyydessä ei yksinhuoltajien välillä ole juuri eroa, sillä vain kaksi on osapäivätyössä. Huomattava ero on sen sijaan työaikojen perinteisyydessä: peräti kymmenen haastateltua työskentelee iltaisin, öisin ja/tai viikonloppuisin.²

Päivähoidon ja koulun rooli perheiden lastenhoitojärjestelyissä

Keskeisin teema kussakin haastattelussa koski sitä, kuinka perhe on järjestänyt lastenhoidon. Koska kaikki haastatellut olivat palkkatyössä, ydinkysymys oli lastenhoidon järjestäminen työn ajaksi. Perheiden hoitojärjestelyt osoittautuivat moninaisiksi (ks. taulukko 1).

Taulukko 1. SOCCARE-aineiston suomalaisten yksinhuoltajaperheiden lastenhoitojärjestelyt työaikana.

Päivähoito/koulu		Päivähoito/koulu + epävirallinen hoiva/lastenhoitaja				Hoivakriisi	
Käyttäjä-orientaatio	Kotihoito-orientaatio	Isoäiti	Isä	Isoäiti + isä (+ muu)	Lastenhoitaja (+ muu)	Epävirallinen kriisihoiva	Hoiva- köyhyys
Fin5A Fin8M Fin10 Fin15 Fin20 Fin27AM Fin28M	Fin3 Fin7 Fin18 Fin22 Fin26	Fin12A Fin17 (Fin26)	Fin4A Fin14A	Fin9 Fin16A Fin19	Fin1 Fin13A	Fin2A Fin25A	Fin23 Fin24A

Fin = Suomi, A = epätyypilliset työajat, M = mies, numero on haastattelun numero (kolme haastattelua jouduttiin jälkikäteen hylkäämään, minkä vuoksi haastatteluja tehtiin Suomessa yhteensä 28).

Perheiden hoitojärjestelyt luokiteltiin kolmeen päätyyppiin: tilanteeseen, jossa koulua ja päivähoitoa ei täydennetä epävirallisella hoivalla; tilanteeseen, jossa niitä täydennetään epävirallisella hoivalla; tilanteeseen, jossa virallinen tai epävirallinen hoiva eivät kumpikaan riitä täyttämään perheen hoivatarpeita riittävällä ta-

² Haastatteluoitteissa esiintyvät nimet on muutettu.

valla. Päivähoidon ja koulun vahva rooli lastenhoidossa ei ollut yllätys, sillä onhan varsinkin suomalainen päivähoitojärjestelmä rakennettu ennen kaikkea mahdollistamaan vanhempien kokopäiväisen työssäkäynnin. Yksinhuoltajaperheet ovat lisäksi olleet alusta pitäen päivähoidon keskeinen kohderyhmä, vaikka palvelu onkin sittemmin muuttunut kaikille lapsiperheille tarjottavaksi universaalipalveluksi.

211 Tämä huomioon ottaen voidaan ehkä pitää yllättävänä sitä, että lähes joka toisessa haastatellussa perheessä käytetään päivähoidon tai koulun lisäksi epävirallisen verkoston apua. Viralliset palvelut kattavat kyllä lähes kaikki yksinhuoltajaperheet mutta eivät koko yksinhuoltajien työssäoloaika. Monen perheen lastenhoitotarpeet ylittävät julkisen palvelujärjestelmän tarjonnan. Erityisesti huomiota kiinnittää se, että lähes kaikki iltaisin, öisin ja viikonloppuisin työskentelevät yksinhuoltajat tarvitsevat lastenhoidossa sosiaalisen verkostonsa tukea.

Aineiston kaikki kolme yksinhuoltajaisää (Fin8M, Fin27AM, Fin28M) saavat työaikana tarvitsemansa lastenhoidon päivähoidosta. He, samoin kuin neljä yksinhuoltajaäitiä (Fin5A, Fin10, Fin15, Fin20), ovat virallisen palvelujärjestelmän tyytyväisiä käyttäjiä (”käyttäjäorientaatio”). Huomiota kiinnittää, että näissä seitsemässä perheessä on yhteensä vain kaksi koululaista (yksi 7-vuotias ja yksi 9-vuotias). Yhtä lukuun ottamatta kaikkien perheiden päivähoitopaikat ja koulut sijaitsevat hyvin lähellä, parinsadan metrin etäisyydellä kotoa. Useimmat näistä perheistä ovat yksilapsisia. Kolmella perheellä toisesta vanhemmasta ei ole lastenhoidossa lainkaan apua, sillä häneen ei ole mitään yhteyttä. Kahden perheen toinen vanhempi on kuollut.

Vain kaksi epätyypillisinä työaikoina työskentelevää yksinhuoltajaa saa kaiken tarvitsemansa avun virallisilta palveluilta. Ensimmäinen heistä työskentelee kaupassa myyjänä klo 7–21 välillä. Hänen kaksivuotias lapsensa on hoidossa päiväkodissa, joka on auki klo 6–22.

”Kaisan hoitoaika saattaa olla jokaisena päivänä saman viikon sisällä erilainen – – Se on tosi joustava päiväkotit – – Päiväkodin suhteen ei ole ainaakaan mitään valittamista. Se on niin kuin aika täydellinen tällä hetkellä.” (Fin5A)

Toinen heistä (Fin27AM) tekee tehtaassa kaksivuorotyötä. Hänen haastatteluhetkellä juuri koulun aloittanut lapsensa on aamuvuoropäivinä ennen koulun alkua (klo 5.30 lähtien) ja koulun jälkeen hoidettavana perhepäivähoitajalla, joka on hoitanut häntä alle vuoden ikäisestä lähtien. Iltavuoropäivinä lapsi menee koulun jälkeen perhepäivähoitajalle, missä hän on nukkumaanmenoaikaan asti. Täl-

löin perhepäivähoitaja vie tytön nukkumaan tämän kotiin ja odottaa siellä, kunnes yksinhuoltajaisä tulee iltavuorosta kotiin klo 22. Molempien mainittujen perheiden kohdalla virallinen päivähoitopalvelu on osoittautunut erittäin joustavaksi. Kyseisenlainen perhepäivähoito on ainakin tässä aineistossa täysin ainutlaatuisia ja se kertoo ehkä enemmän kyseisen perhepäivähoitajan toiminnan hoivarationaalisuudesta kuin palvelujärjestelmän virallisesta tarjonnasta (ks. Wærness 1999). Käytännössä hänen henkilökohtainen venymisensä pelastaa tämän perheen vaikealta hoidon järjestämisongelmalta.

Viisi muutakin yksinhuoltajaperhettä (Fin3, Fin7, Fin18, Fin22, Fin26) saa apunsa ainoastaan viralliselta palvelujärjestelmältä (”kotihoito-orientaatio”). He eivät ole kuitenkaan palveluihin yhtä tyytyväisiä kuin edellä mainitut perheet.

”Joskus ne ei edes kerro, jos on sattunut joku haaveri – – Mä toivoisin pienempiä ryhmiä – – Musta tuntuu kamalalta lennättää Pekkaa vaakaliittoa – – Heille soisi kauhean mielellään semmoisen pitemmän ajan, milloin he voisivat olla kotona ilman että tarvitsisi mennä mihinkään. Mulle se on sitten aivan sama, että hoidanko minä heitä mutta kun he saisivat sen vapauden – –” (Fin3)

Näistä yksinhuoltajista kukin toivoo, että hän itse tai joku muu voisi hoitaa hänen lapsiaan kotona enemmän kuin heidän nykyisessä elämäntilanteessaan on mahdollista. Muutama heistä – esimerkiksi yksi tutkija ja yksi freelancetoimittaja – on pystynytkin toteuttamaan tämän tavoitteen osittain ryhtymällä tekemään työtä ainakin ajoittain kotona. Kaikki kyseiseen ryhmään kuuluvat yksinhuoltajat työskentelevät tavanomaisena virka-aikana. Myöskään tässä ryhmässä toisesta vanhemmasta (eli näiden perheiden kohdalla lasten isästä) ei ole juuri apua, sillä yhtä perhettä lukuun ottamatta tämä asuu kaukana toisella paikkakunnalla. Isovanhemmistakaan ei eri syiden vuoksi ole avun lähteeksi. Perheiden lapset ovat 6–10-vuotiaita eli tässä ryhmässä on useita nuoria koululaisia ja esikoululaisia. Ainut poikkeus tästä on perhe (Fin26), jossa on erikoislaatuinen tilanne: perheen 1-vuotias lapsi on perhepäivähoidossa mutta kyseinen perhepäivähoitaja on yksinhuoltajan äiti eli lapsen isoäiti. On siten tulkintakysymys, pidetäänkö tätä palkattuna epävirallisena hoivana vai epävirallisen pürteitä kantavana virallisena hoivana – hallinnollisesti katsottuna kyse on täysin tavanomaisesta kunnallisesta päivähoitosta.

Epävirallinen hoiva virallisten palvelujen aukkojen täyttäjänä

”Tarhahan menee kiinni jo viideltä, että siihen mennessä täytyy olla haettuna, ja se onkin aika rajoittavaa, että se olisi tosi suuri helpotus joskus, jos tarha olisikin vähän pidempään auki, että tuollakin on päiviä työpaikalla, että minä olen kuuteen asti töissä – eli silloin minun on järjestettävä, että joku muu hakee Timon – Mun äiti on oikeastaan hakenut. Ja nyt kesän ajan on oikeastaan ollut sellainen järjestely, että mun veli, joka on siellä lähellä töissä, on ottanut Timon töistä lähtiessään kyytiin ja vienyt sen meidän äidille – Joskus myöskin isoäiti, 83- vai 84-vuotias, kyllä hänkin monesti saattaa Timon kanssa kaksistaan olla ihan useamman tunninkin – Niin joo, mä unohdin siis kokonaan, herran jestas, mun oman isäni, se on ollut Timon kanssa yleensä tuossa talvisaikaan kerran viikossa sellaisen tunnin ajan.” (Fin12A)

Seuraavassa päätyypissä (”päivähoito/koulu + epävirallinen hoiva/lastenhoitaja”) viralliset palvelut eivät kata kaikkia työstä johtuvia lastenhoitotarpeita. Useimmissa näistä perheistä on kyse epäsäännöllisten tai epätyypillisten työaikojen yhteensopimattomuudesta säännöllisen virka-ajan mukaan toimivien virallisten palvelujen kanssa. Isovanhempia, muita perheenjäseniä ja ystäviä tarvitaan paikkaamaan palvelujärjestelmän jättämiä aukkoja. Erityisesti isovanhemmat, yksinhuoltajan äiti etunenässä, osoittautuvat 2000-luvun suomalaisessa yhteiskunnasakin korvaamattoman tärkeäksi lastenhoitoavun lähteeksi (Fin9, Fin12A, Fin13A, Fin16A, Fin17, Fin19, Fin26). He joustavat silloin, kun palvelujärjestelmä ei jousta. Tässäkin on kuitenkin rajansa: monet nykyajan isoäidit ovat itsekkin vielä työelämässä eivätkä kaikki asu lastenlastensa kanssa samalla paikkakunnalla. Isoäitien apu ei aina ole myöskään täysin pyyteetöntä: kaksi aineiston yksinhuoltajaa (Fin17, Fin19) maksaa lapsensa hoidosta omalle äidilleen.

Isovanhempien rinnalle haastatelluissa perheissä nousi toinenkin merkittävä epävirallisen avun lähde: lasten toinen vanhempi. Yksikään aineistoon kuuluneesta kolmesta yksinhuoltajaisästä ei saa lastenhoitoapua lasten äidiltä mutta sen sijaan kaksi yksinhuoltajaäitiä saa merkittävästi tukea lasten isältä. Isä on tällöin yksi tärkeä lenkki lasten ajoittain monipolvisissa hoivajärjestelyissä. Kummassakin näistä perheistä nuorin lapsi on 4-vuotias ja tarvitsee siten jatkuvaa hoivaa ja silmälläpitoa. Perheistä toisessa (Fin4) yksinhuoltajaäiti työskentelee joka toisena viikonloppuna, jolloin isä hoitaa lasta. Välimatkakaan ei välttämättä estä isän osallistumista lastenhoitoon: toisessa perheessä lapsi menee äidin usean päivän pituisten työmatkojen ajaksi isän hoitoon 160 kilometrin päähän (Fin14A).

Lasten isät olivat kiinteästi mukana myös kolmen muun perheen arkisissa hoivajärjestelyissä (Fin9, Fin16A, Fin19). Näitä perheitä voidaan pitää hoiva-resurssiensa suhteen rikkaina, sillä niissä myös isovanhemmat olivat käytettävissä.

214

”Se yleensä menee niin, että lapset ovat päiväkodissa ja sitten kun sieltä pitää hakea pois, niin jollen se ole minä, niin sitten se on isä tai sitten se on juuri nämä isovanhemmat – – Silloin kun poikien isä ei voi jostain syystä olla poikien kanssa juuri sillä hetkellä, vaikka hänellä on hoitovuoro, niin hän mahdollisesti sitten käyttää omia vanhempiaan.” (Fin19)

Kyseisessä perheessä kahden päiväkotikäikäisen lapsen hoito on sovittu jaettavaksi täysin tasan vanhempien kesken, joskaan isä ei ole äidin mukaan täysin hoitanut omaa osuuttaan. Molemmat lasten vanhemmat käyttävät lisäksi apuna omia vanhempiaan. Toisessa perheessä (Fin9) ongelman muodostaa vanhimman lapsen siirtyminen toiselle luokalle, minkä vuoksi iltapäivähoitoa ei ole viralliselta palvelujärjestelmältä enää saatavana. Tämän perheen isovanhemmat asuvat kaukana, joten he auttavat lähinnä useamman päivän kestävässä avuntarpeessa.

Kolmannessa tähän ryhmään kuuluvassa yksinhuoltajaperheessä (Fin16A) nähdään taiteellisen työn erityishaasteet. Perheen äiti työskentelee useammassa kaupungissa hyvin epäsäännöllisiin aikoihin: harjoitukset ovat pääasiassa päivä-aikaan ja esitykset ilta-aikaan. 3-vuotiaan lapsen hoitoon osallistuvat 24 tuntia vuorokaudessa auki oleva päiväkotikäikä, lapsen isä, kaukana asuva yksinhuoltajan äiti (omina loma-aikoinaan) sekä pari ystävää ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton hoitaja. Osa äidin töistä sijoittuu Helsinkiin. Tällöin hän ottaa lapsen mukaansa ja tämän hoitorinkiin siellä kuuluvat yksinhuoltajan täti, lapsen isänpuoleinen isoäiti sekä puolipäiväkerho. Vaikka äidillä on käytettävissään todella laajat resurssit, hän kuvaa hoidon organisointia monimutkaiseksi ja raskaaksi, ”palapeliksi, jossa yhden palan siirtyessä on kaikkia muitakin paloja siirrettävä”.

”Tämä on ollut poikkeuksellinen tilanne, tämä kesäkuu. Tämä 7-vuotias on ongelma: hänelle ei ole ollut hoitoa, kun koulu on päättynyt ja hän tarvitsisi sen hoidon – – Minä olen välillä joutanut vähän työajoista, ja sitten tämä isoin tyttö on ollut tämän 7-vuotiaan kanssa välillä – – Joinakin iltoina mä otin sen takaisin, että mä olin illalla pidempään [töissä], jolloin sitten joko mun mies tai joku naapuri tai sitten semmoinen hoitajatyttö – – tulee meille pientä korvausta vastaan olemaan sen alkuillan muuttaman kerran viikossa – – Mä otan kiitollisuudella vastaan kaiken sen hoidon, minkä ne antaa – – Musta ne ovat niin ihania paikkoja ne päiväkodit, siellä on niin hyviä hoitajia.” (Fin1)

Kahden perheen kohdalla koulun ja päiväkodin tarjoamaa palvelua täydentää perheen ulkopuolinen lastenhoitaja. Ensimmäisessä näistä perheistä (Fin1) kyse on nuoresta työstä, joka epävirallista korvausta vastaan täyttää joinakin iltoina sen aukon, mikä on saatavilla olevan muun hoidon ja äidin työaikojen välillä. Tässä perheessä lastenhoitaja on yksi lisäresurssi monien muiden epävirallisten auttajien joukossa. Toisen perheen (Fin13A) yksinhuoltajaäiti tekee freelancetyötä, johon liittyy jonkin verran työmatkoja. Hänellä on kodissaan vuokralaisena opiskelija, joka vuokranmaksun sijasta hoitaa äidin työmatkojen aikana tämän 6-vuotiasta lasta.

Hoivakriisit ja hoivaköyhyys perheissä

Neljällä perheellä lastenhoidon organisointi on erittäin ongelmallista (”hoivakriisi”). Kyse on tilanteista, joissa toimivan ja vakaan hoivajärjestelyn rakentaminen ei ole onnistunut saatavissa olevien virallisten ja epävirallisten hoivaresurssien varassa. Kolme näistä yksinhuoltajista työskentelee iltaisin, öisin tai viikonloppuisin, mikä on selvästi yhteydessä lastenhoidon järjestämisen vaikeuksiin.

”Me ollaan sovittu noin viikkoa ennen, kuka on milläkin viikolla – – Se on aina sellaista sumplimista, että kuka haluaa tulla – – On ollut semmoista, että se on tapahtunut niin, että kaikki ovat sanoneet juuri samana päivänä, että ’mä en voi nyt tulla’ – – Mä olen pari kertaa joutunut ottamaan palkattoman vapaapäivän – – Karmeeta: hirveätä stressamista koko ajan hoitajista, koko ajan joutuu sumplimaan niiden kanssa: soittelemaan että tuletko ja pyytelemään – – Mä olen hakenut kyllä Marille vuoropäiväkotipaikkaa mutta näyttää olevan kiven alla – – Marin isä ei ehdi pitämään häntä ollenkaan.” (Fin25A)

Tämän yksinhuoltajan arkipäivä muistuttaa paljolti edellä kuvattuja monimutkaisia järjestelyjä. Kriisiksi tämän perheen tilanteen tekee kuitenkin työaikojen ja virallisen palvelun täydellinen yhteensopimattomuus. Äiti työskentelee pelkästään iltavuorossa (klo 15–21), keskimäärin 20–25 tuntia viikossa. Hän on yrittänyt vaihtaa päivävuoroon, mutta tämä ei ole onnistunut. Lapsella on päiväkotipaikka, mutta kyseinen päiväkotipaikka on auki vain klo 17:ään asti, mikä merkitsee sitä, ettei se käytännössä tarjoa lainkaan työn aikaista hoitoa. Perhe ei ole hakemuksestaan huolimatta saanut vuoropäivähoitopaikkaa. Käytännössä lapsen hänen äitinsä työaikoina hoitaa vuoroviikoin isoäiti ja äidin ystävä. Tämä on ollut jär-

jestely jo puolen vuoden ajan. Kyse on tässäkin tilanteessa siten siitä, että epäviralliset resurssit paikkaavat virallisen palvelun aukkoja, mutta tässä tapauksessa ”aukko” on poikkeuksellisen suuri: koko työaika. Tämän perheen tilanteessa epävirallisen avun tarve on niin mittava, ettei hoitojärjestely ole pysyvällä pohjalla: jo nyt äiti on joutunut tilanteisiin, joissa lapsenhoitoa ei kerta kaikkiaan ole ollut saatavilla vaan hän on joutunut olemaan poissa työstä.

216

Toisessa perheessä (Fin2), jossa tilanteesta on toistaiseksi jotenkin selvitty epävirallisen kriisihoivan avulla, yksinhuoltajaäiti tekee jatkuvaa kolmivuorotyötä. Hänen kolme lastaan ovat jo kaikki koulussa, nuorin on 9-vuotias. Ongelmana ei ole tavanomainen iltapäivähoito vaan iltahoito, yöhoito sekä viikonloppuhoito. Koululaiset eivät tarvitse nuorempien lasten tapaan jatkuvaa hoivaa tai silmälläpitoa, mutta äidin mukaan kuitenkin ”järjen ääntä ja aikuisen läsnäoloa”. Hän sanoo kahdeksan tuntia olevan enimmäisaika, jonka lapset voivat viettää keskenään ja tämäkin vain päivällä – iltaisin ja öisin on jonkun oltava paikalla. Viralliset palvelut eivät kuitenkaan tarjoa kouluikäisille aikuisen läsnäoloa iltaisin, öisin tai viikonloppuisin. Lasten isästäkään ei ole arkisin apua, joskin hän on hoitanut lapsia joka toinen viikonloppu. Ainoa säännöllinen avunlähde ovat jälleen kerran olleet yksinhuoltajan omat, lähellä asuvat vanhemmat. Heidän apuaan on kuitenkin tarvittu niin paljon, että he ovat äidin mukaan jo yllirasittuneita: isoisä oli juuri ohitusleikkauksessa. Yksinhuoltajaa vaivaa myös jatkuva kiitollisuudenvelka vanhemmilleen. Kesäloma-ajat ovat erityinen ongelma. Edellisenä kesänä äiti joutui sitä paitsi ottamaan kesälomansa jo toukokuussa, jolloin lasten kesäloma ei ollut vielä edes alkanut.

Näiden perheiden lisäksi myös kaksi muuta (Fin19, Fin28M) on äskettäin kokenut hoivakriisin. Kumpikaan kyseisistä yksinhuoltajista ei työskentele säännöllisesti epätyypillisinä aikoina, joten kumpikaan perhe ei tarvitse lapsille vuoro- hoitoa. Tästä huolimatta molemmat perheet joutuivat odottamaan päivähoitopaikkaa kunnalta kuukausia. Kummassakin perheessä hoitopaikka tarvittiin kahdelle alle kouluikäiselle lapselle. Molemmissa näissäkin tapauksissa kriisihoivan tarjosivat nimenomaan yksinhuoltajan omat vanhemmat. Toisessa perheessä isovanhempia tarvittiin lasten päivittäiseen hoitoon kolmen kuukauden, toisessa viiden kuukauden ajaksi.

”Pasin hoitoon osallistuvat T. Mikkonen [yksinhuoltajan nimi] ja päiväkoti – – Mulle tulee tämmöinen hirveä putki niin ne sanovat, että Pasi on ollut jo niin paljon hoidossa. Hyvä kun minä sain ne viikonlopun päivätkään viime viikonloppuna [viedä lapsen päiväkotiin], kun oli ne iltavuorot – – Tarha saa hirveän hyvät arvosanat tällä hetkellä, että se on ollut ihan ehdoton ja antaa tukea – – Ei mulla ole varaa maksaa maksullisia – että todellakaan, tätä tukiverkkoa ei ole.” (Fin24A)

Kahdella perheellä epävirallista tukiverkkoa ei ole käytännössä lainkaan eivätkä viralliset palvelut riitä täyttämään lastenhoidon tarvetta. Juuri näiden kahden perheen kohdalla voidaan kaikkein selvimmin puhua hoivaköyhyydestä. Toinen näistäkin yksinhuoltajista (Fin24A) tekee kolmivuorotyötä. Hänellä ei ole vakiuista työsuhdetta, joten hänet saatetaan soittaa työhön milloin tahansa. Hän ei pysty lainkaan ennakoimaan työvuorojaan tai -viikkojaan. Haastattelun ajankohdaksi hän oli juuri tehnyt töitä 16 vuorokautta ilman yhtään vapaapäivää. Hän pyrkii ottamaan vastaan kaikki tarjotut työvuorot yhtäältä sen vuoksi, ettei työnantaja jättäisi kieltäytymisten vuoksi häntä pois käytettävissä olevien sijaisten listalta ja toisaalta, koska hänellä joka tapauksessa on myös työttömyysjaksoja. Hänen lapsensa on 3-vuotias, ja arjen tekee ylipäätään mahdolliseksi 24 tuntia vuorokaudessa ja seitsemän päivää viikossa auki oleva päiväkotitoimi. Lapsen isästä ei ole lainkaan apua, ei myöskään isovanhemmista. Yksinhuoltaja on päiväkotitoimiin muutoin hyvin tyytyväinen, mutta hänen elämänsä vaikeuttaa se, että päiväkotitoimi on asettanut enimmäisraajat lapsen hoidolle, mikä merkitsee sitä, ettei äiti voi käyttää päiväkotitoimien työvuorojensa aikana. Lisäksi hän joutuu pitämään lasta kotona silloinkin, kun hänen tulisi nukkua yövuoron jälkeen. Puoli vuotta ennen haastattelua tämä yksinhuoltaja oli väsynyt henkisesti ja hän oli ottanut yhteyttä sosiaalitoimistoon tukiperheen tai jonkinlaisen tukiverkon saamiseksi. Sosiaalitoimiston työntekijä oli kuitenkin torjunut hänen avunpyyntönsä toteamalla ”onko se minun vikani, jos sinä olet vanhempana väsynyt, etkä viitsi hoitaa lapsiasi?”. Tämä kohtaaminen oli saanut yksinhuoltajan itsetuhoisiin ajatuksiin.

Toisellakaan hoivaköyhyyden kokeneella perheellä (Fin23) ei ollut epävirallisia tukiverkkoja. Tämän perheen tilanne oli edellistä perhettä helpompi kuitenkin sikäli, että perheen lapsi oli jo 12-vuotias koululainen eikä perheen äiti työskennellyt epätyypillisinä aikoina. Tämäkin yksinhuoltaja on kuitenkin tilanteessaan täysin yksin ilman lapsen isän tai kummankaan puolen isovanhempien tukea. Erityisesti koulun pitkät kesälomat sekä erityistilanteet, kuten lapsen sairastuminen, muodostavat ongelmia. Koska lapsi on jo yli 10-vuotias, äidillä ei olisi enää lupaa jäädä työstä kotiin hoitamaan sairastunutta lastaan, mutta hän kertoi olevansa käytännössä joka tapauksessa työstä tällöin poissa.

Hoivaköyhyyden yleisyys erikoistilanteissa

Muillekin perheille erikoistilanteet, kuten lapsen tai yksinhuoltajan sairastuminen tai lapsen erityistarpeet, aiheuttivat hoidon järjestämisessä suuria vaikeuksia. Myös koululaisten kesälomat ovat monille yksinhuoltajille todella merkittävä

ongelma. Esimerkiksi yksi haastateltu (Fin22) kertoi, että kesällä hänen miesystävänsä oli hoitanut lasta yhden viikon, lasten isä kolme viikkoa, Mannerheimin Lastensuojeluliiton hoitaja kaksi viikkoa, minkä lisäksi hän itse oli joutunut vielä ottamaan neljä viikkoa palkatonta lomaa, koska hänelle ei ollut ehtinyt kertyä oikeutta palkalliseen lomaan. Kyseinen äiti laski, että nämä kesäajan hoitojärjestelyt tulivat maksamaan hänelle yhteensä yli 1 000 euroa, mikä aiheutti suuren loven perheen muutoinkin tiukkaan talouteen. Kaksi muuta äitiä (Fin3, Fin17) taas joutui lähettämään koululaisensa kesäksi sukulaisten hoidettavaksi toiselle paikkakunnalle. Yksi äiti (Fin9) otti kesällä 8-vuotiaan lapsensa joinain päivinä työpaikalleen, toisinaan hän jätti tämän yksin kotiin työpäivän ajaksi.

Mikäli erikoistilanteisiin ja vapaa-aikaan liittyviä hoitotarpeita tarkastellaan edellä käytetyn tyypittelyn mukaisesti, voidaan todeta, ettei päivähoito tai koulu kata yhdenkään perheen hoitotarpeita. Virallisten palvelujen laaja kattavuus kaataa poikkeuksellisissa tilanteissa. Tällöin korostuu epävirallisen verkoston, jälleen kerran ennen kaikkea isovanhempien tarjoama apu. Kymmenen tutkimukseen osallistunutta perhettä saa erikoistilanteissa tarvittavan avun joko isovanhemmilta tai lasten toiselta vanhemmalta tai muilta sukulaisilta tai ystäviltä. Kertaluontoisessa avuntarpeessa mahdollisten auttajien määrä kasvaa: perheiden sosiaaliseen verkostoon kuuluu ihmisiä, joilta voi pyytää satunnaista mutta ei jatkuvaa apua. Esimerkiksi ystävyyssuhteita ei yleensä haluta kuormittaa kysymällä säännöllistä apua mutta erikoistilanteissa ystäviltä voidaan pyytää kertaluontoista lastenhoitoa. Viiden perheen saamat viralliset palvelut täydentävät erikoistilanteissa epävirallista apua.

Huolimatta potentiaalisten avuntarjoajien määrän kasvusta hoivaköyhyyden kohtaavia perheitä on erikoistilanteissa huomattavasti enemmän kuin tavanomaisen arkihoidon ollessa kyseessä. Tähän ryhmään kuuluvat arkihoivankin suhteen köyhät perheet, mutta niiden lisäksi on suuri joukko muita yksinhuoltajaperheitä, jotka saavat vanhemman työaikana lastenhoidon järjestymään, mutta jotka joutuvat käyttämään siihen kaikki olemassa olevat epävirallisetkin resurssit. Jos isovanhempia tai lasten toista vanhempaa tarvitaan paljon lasten hoitamiseen työaikana, monet haastatellut totesivat, ettei heitä voi enää pyytää vapaa-aikana. Jopa kymmenen perhettä voitiin erikoistilanteiden osalta luokitella hoivaköyhiksi. Monet haastatellut kertoivatkin, että heille on raskasta se, ettei heillä ole lainkaan omaa aikaa ja se, että erikoistilanteet kaatavat ”korttitalon”, koko suurella vaivalla rakennetun hoivajärjestelyn.

Työaikana pelkästään virallisia palveluja käyttävien perheiden ryhmä hajosi kahtia. Yhtäällä ovat perheet, jotka ovat pystyneet säästämään epäviralliset hoivaresurssinsa erikoistilanteisiin ja vapaa-aikaan, joten he saavat apua tällöinkin. Toisaalla on kuitenkin monia perheitä, joilla ei virallisen palvelun lisäksi ole lainkaan epävirallista verkostoa, jolta voi saada apua erikoistilanteissa. Nämä ti-

lanteet siten osoittivat, että viimeksi mainitut perheet ovat todellakin pelkästään virallisen palvelujärjestelmän varassa ja että se yksin nostaa ne täydellisestä hoivaköyhyydestä.

219

Esimerkiksi yhden perheen (Fin22) 8- ja 6-vuotiaiden lasten arkihoito on järjestynyt koulun, iltapäiväkerhon, esikoulun sekä päiväkodin avulla. Sen sijaan työajan ulkopuolella ei ole saatavissa juuri mitään hoitoa, sillä lasten isä asuu kaukana ja huolehtii lapsista vain joka toinen viikonloppu. Yksinhuoltajan oma äiti asuu kylläkin hyvin lähellä, mutta hän ei halua osallistua lainkaan lastenhoitoon. Yksinhuoltaja ei pääse edes Kelan hänelle psyykkisten ongelmien vuoksi kustantamaan psykoterapiaan, sillä yksityiset lastenhoitajat tulisivat hänelle liian kalliiksi eikä kunnan kotipalvelua ole saatavissa koko pitkän terapiajakson ajaksi.

Lastenhoitojärjestelyt brittiläisissä, italialaisissa, portugalilaisissa ja ranskalaisissa yksinhuoltajaperheissä

Suomalaista aineistoa vastaava aineisto kerättiin myös toisista SOCCARE-projektin maista. Isossa-Britanniassa, Italiassa ja Ranskassa haastateltiin kussakin 25 palkkatyössä käyvää yksinhuoltajaa, Portugalissa 27 (mutta yksi brittiläinen ja yksi italialainen haastattelu hylättiin jälkikäteen). On kuitenkin jälleen korostettava aineiston valikoitua luonnetta: kyseisistä aineistoista ei voida tehdä yleistyksiä kyseisten maiden kokonaistilanteisiin vaan on katsottava lastenhoitojärjestelyjä ainoastaan haastatelluissa perheissä. Myös toisten maiden haastatelluista yksinhuoltajista puolet työskenteli iltaisin, öisin tai viikonloppuisin. Brittiläisillä ja ranskalaisilla haastatelluilla osa-aikatyö oli kuitenkin huomattavasti suomalaisia yleisempää, sillä vain alle puolet heistä oli kokopäivätyössä. Sen sijaan portugalilaisista haastatelluista vain yksi ja italialaisista vain viisi teki osa-aikatyötä.

Yksinhuoltajan työajan aikaiset lastenhoitojärjestelyt on tässäkin aineistossa luokiteltu samojen peruseriaatteiden mukaan kuin edellä suomalaisessa aineistossa (ks. taulukko 2). Tästä perussäännöstä on kuitenkin muutama aineistosta noussut poikkeus. Pelkästään virallisia palveluja käyttävien osalta ei tässä ole eroteltu sitä, haluaisivatko yksinhuoltajat lapsensa itse asiassa mieluummin kotihoitoon. Tämän asian tarkka erottelu ei ole tässä mahdollista, sillä monista haastatelluista on käytettävissä vain niiden englanninkieliset yhteenvedot (sekä viidellä alkukielellä tehdyt haastattelut). Samoin tässä ei myöskään eritellä sitä, saadaanko epävirallinen tuki isovanhemmilta, lasten toiselta vanhemmalta, molemmilta vai joltakulta muulta. Tämän asian erottelu olisi aineiston pohjalta kyllä mahdollista, mutta se veisi tässä kohtuuttomasti tilaa. Pelkän epävirallisen

Taulukko 2. Yksinhuoltajaperheiden lastenhoitojärjestely työaikana SOCCARE-aineistossa.

Maa	Päivähoito/ koulu	Epävirellinen hoiva	Päivähoito/koulu + epävirallinen hoiva	Päivähoito/ koulu + lastenhoitaja (+ epävirallinen hoiva)	Hoiva- köyhyys
Iso-Britannia	UK1 UK4A UK5A UK7 UK10 UK12 UK14M UK15 UK18 UK21A UK25	UK11A	UK2 UK6A UK8A UK13 UK16A UK19 UK22 UK23A UK24A	UK9A UK20A	UK3
Italia	It7A It8A It24	It4 It9 It11A It12A	It2 It3A It5A It6AM It13 It15A It16A It18 It19 It21 It22 It25	It14A It17A It23AM	It10A It20A
Portugali	Por1 Por10 Por13 Por21 Por24	Por9A Por12A Por15A Por19	Por2A Por3 Por4 Por6A Por7 Por8 Por11A Por17A Por20A Por23 Por25A	Por26	Por5 Por14 Por16A Por18A Por22 Por27A
Ranska	Fr4M Fr10 Fr19 Fr22M Fr23		Fr3 Fr9 Fr11A Fr12A Fr13 Fr14 Fr15 Fr16 Fr17A Fr20M Fr24A	Fr2 Fr5AM Fr6A Fr8A Fr18A Fr21A Fr25	Fr1A (Fr5AM) (Fr6A) Fr7A
Suomi	Fin3 Fin5A Fin7 Fin8M Fin10 Fin15 Fin18 Fin20 Fin22 Fin26 Fin27AM Fin28M	Fin2A Fin25A	Fin4A Fin9 Fin12A Fin14A Fin16A Fin17 Fin19 (Fin26)	Fin1 Fin13A	Fin23 Fin24A

UK = Iso-Britannia, It = Italia, Por = Portugali, Fr = Ranska, Fin = Suomi, A = epättyypilliset työajat, M = mies, numero on haastattelun numero.

hoivan varassa olevat perheet on tässä myös siirretty pois hoivakriisi-otsakkeen alta, sillä osassa kyseisistä perheistä ei ole mitään kriisiä vaan osapuolet ovat tyytyväisiä tilanteeseen. Säännöllisesti lastenhoitajaa käyttävät perheet on tässä samaten esitetty omana päätyyppinään.

221

Haastateltujen brittiläisten yksinhuoltajien hoivajärjestelyt muistuttavat monessa suhteessa suomalaisia: virallisten palvelujen rooli on merkittävä ja niitä täydennetään epävirallisella hoivalla. Isovanhempien ja lasten toisen vanhemman panos muodostaa epävirallisen hoivan pääosan. Ainoan pelkän epävirallisen hoivan varassa olevan yksinhuoltajaperheen (UK11A) tilanne muistuttaa paljolti yhden suomalaisen perheen (Fin25A) hoivakriisiä: 3-vuotiaalla lapsella on päivähoitopaikka aamupäivisin, kun taas äidin työ sijoittuu iltoihin ja öihin, joten yksinhuoltaja joutuu pyytämään työvuorojensa aikaisen lastenhoidon ystävältään ja tädiltään.

Brittien tilanne eroaa kuitenkin suomalaisten yksinhuoltajien tilanteesta selvästi siinä suhteessa, että monet heistä ovat sopeuttaneet työaikansa lasten koulussa oloaikaan ja työskentelevät vain osapäiväisesti. Tutkimusprojektimme britti-osapuoli toisaalta muistutti projektin kuluessa useaan otteeseen, että brittiläisten yksinhuoltajien osapäiväinenkin työskentely on ollut harvinaista, joten haastatellut eivät edusta brittiyksinhuoltajien enemmistöä. Yksi tekijä, joka rajoittaa päivähoitopalvelujen käyttöä Britanniassa on niiden kalleus (ks. Ford 1996). Pienituloinenkin yksinhuoltaja (UK23) saattaa maksaa 4-vuotiaan lapsen päivähoidosta 42 puntaa viikossa eli lähes 300 euroa kuukaudessa. Hyvätuloinen yksinhuoltaja (UK15) puolestaan maksaa 2-vuotiaan päivähoidosta ja 5-vuotiaan iltapäiväkerhosta yhteensä noin 650 euroa kuukaudessa, mikä on yli neljäsosa hänen nettotuloistaan. Toisaalta koulu on ilmainen ja se aloitetaan jo 5-vuotiaana.

Italialaisille haastatelluille päivähoito ja koulu tarjoavat koko ratkaisun hoivakysymyksiin vain harvoin. Yhtäältä haastattelut vahvistavat stereotypiaa italialaisten isoäitien ratkaisevasta roolista. Italialaisen tutkijaryhmämme vetäjän sanoin: ”ilman isoäitejä Italian hyvinvointivaltio kaatuisi välittömästi”. Suuri osa aineistomme tilanteista on sellaisia, joissa isoäiti hoitaa lapsen kouluunlähdön ja iltapäivähoidon. Italiassa haastateltiin myös neljää perhettä (It4, It9, It11A, It12A), joissa alle 5-vuotiaiden lasten koko hoito järjestetään epävirallisesti perheen piirissä. Osaltaan tämä kertoo pienten lasten päivähoitopalvelujen puutteesta Italiassa – jopa Pohjois-Italiassa, jossa haastattelumme tehtiin – mutta kussakin näissä neljässä tapauksessa on kyse myös siitä, että yksinhuoltaja asuu yhdessä omien vanhempiansa kanssa. Tällainen asumisjärjestely oli varsin yleinen italialaisilla ja myös portugalilaisilla haastatelluilla, mutta suomalaisessa aineistossa sitä ei esiintynyt lainkaan.

Toisaalta haastattelumme osoittavat italialaisenkin perhekeskisyyden perinteen olevan kovien paineiden alla ja muutossaasteiden edessä. Yli puolessa

aineistomme italialaisista perhehoivatilanteista idylli rikkoutuu: yksinhuoltaja kertoo olevansa tyytymätön oman äitinsä tarjoamaan lastenhoitoon. Nämä yksinhuoltajat kertovat riidoista omien vanhempiensa kanssa, näiden kanssa asuminen ahdistavuudesta ja halustaan aloittaa itsenäinen elämä. Monissa näistä perheistä on itse asiassa hoivakriisi ja niissäkin perhehoiva osoittautuu suomalaisen ja brittiläisen kriisiperheen tapaan hätäratkaisuksi, jonka pohja ei ole kestävä. Kahden perheen (It10A, It20A) sisäiset konfliktit olivatkin johtaneet suhteiden katkeamiseen ja sen myötä yksinhuoltajaperheen hoivaköyhyyteen. Italialainen perhehoiva näyttää aineistomme valossa olevan murentumassa elämäntavan yksilöllistymisen myötä.

Portugalilaisissa haastatteluissa ensimmäinen huomiota kiinnittävä asia on yksinhuoltajien pitkät työpäivät. Osa-aikatyö on erittäin harvinaista ja monien työpäivä päättyy vasta klo 18.00 tai 18.30. Kun tähän lisätään vielä pitkät työmatkat, jotka saattavat Lissabonin alueella kestää jopa 1½ tuntia suuntaansa, kuvataan haastatteluissa jopa tilanteita, joissa yksinhuoltajalla on vaikeuksia ehtiä hakemaan lapsensa koulun ”iltapäiväkerhosta” ennen sen sulkeutumista klo 19.00 tai 19.30 (Por14, Por24). Portugali oli pitkään monen eteläeurooppalaisen maan tapaan lastenhoitopalvelujen kehitysmä, mutta parina viime vuosikymmenenä rakennetut päiväkodit ja koulujen iltapäiväkerhot ovat nykyisin ainakin monen pääkaupunkiseudun perheen saatavilla. Osa näistä on kylläkin yksityisiä, jolloin niiden hoitomaksut ovat monelle yksinhuoltajalle suuria. Päivittäisen hoitoajan pituus ylittää yleisesti sen, mihin Suomessa on totuttu. Useat haastatteluista ovatkin tyytymättömiä siihen, kuinka lyhyeksi heidän päivittäinen yhdessäoloaikansa lastensa kanssa jää.

Myös portugalilaisessa aineistossa on runsaasti epäviralliseen perhehoivaan kokonaan tai osittain turvautuvia yksinhuoltajia. Osa heistä on hyvin tyytyväisiä tähän järjestelyyn, mutta osa on italialaisten tapaan tyytymättömiä ja haluaisi elää riippumattomampana muista perheenjäsenistä. Yllättävän monella yksinhuoltajaäidillä on huonot suhteet omiin ja lastensa isän vanhempiin. Kun vielä isät osallistuvat Etelä-Euroopassa yleisestikin niukasti lastensa hoitoon, ei perheenjäseniltä ole Portugalissakaan läheskään aina saatavilla lastenhoitoapua.

Ranskalaisessa aineistossa ei ollut yhtään tilannetta, jossa kaikki lastenhoitoapu olisi saatu perheeltä tai muulta epäviralliselta verkostolta. Virallisilla palveluilla oli siten ratkaiseva rooli. Ranskassa jo 2-vuotiailla on mahdollisuus päästä maksuttomaan esikouluun, mikä mahdollistaa yksinhuoltajien yleisen työssäkäynnin. Aineistomme yksinhuoltajista puolet käy osapäivätyössä, mutta viralliset palvelut tarvitsevat silti useimmiten täydennystä. Useassa perheessä täydentäjä on lasten toinen vanhempi. Suomen (ja Ison-Britannian) tapaan ero ei siten Ranskassakaan merkitse läheskään aina lapsista erilleen muuttavan vanhemman

hoitopanoksen päättymistä. Aineistossa on jopa yhteishuoltotilanteita, joissa lastenhoito pyritään jakamaan puoliksi (Fr17A, Fr20AM).

223

Ranskalaiseksi erikoisuudeksi aineistossamme osoittautui lastenhoitajien laaja käyttö. Monessa perheessä työaikojen ja virallisten palvelujen välinen kiulu täytetään palkatun kotiapulaisen avulla. Kaikissa näissä perheissä on 5-vuotiaita tai nuorempia lapsia ja useimmissa hoito-ongelmat liittyvät epätyypillisiin työaikoihin. Lastenhoitaja hoitaa lapset aamulla esikouluun ja kouluun, hakee heidät koulusta ja hoitaa heitä iltapäivällä ja tarvittaessa illalla, joskus jopa viikonloppuisin. Lisäksi häntä käytetään perheenjäsenten ohella täyttämään ranskalaisen omatekoista hoiva-aukkoa: koulujen vapaapäivää keskiviikkoa. Osaltaan lastenhoitajien määrää aineistossa saattoi lisätä se, että keruupaikkakunnalla Rennesissä oli kyseisenä ajankohtana käynnissä kokeilu, jossa tarjottiin lastenhoitajia juuri epätyypillisenä työaikana työskenteleville yksinhuoltajille. Aineistossa on mukana kolme kokeiluun osallistunutta perhettä (Fr5AM, Fr6A, Fr7A).

Hoivaköyhyytilanteet koko aineistossa

Kahden suomalaisperheen lisäksi aineistossa on yksi brittiperhe, kaksi italialaisperhettä, peräti kuusi portugalilaisperhettä sekä kaksi ranskalaisperhettä, jotka elävät tilanteessa, jota tässä nimitetään hoivaköyhyydeksi. Tämän lisäksi kaksi ranskalaisperhettä on juuri selviytynyt vastaavasta tilanteesta. Millaisia näiden perheiden olosuhteet ovat? Mitä ongelmia heillä on ja mihin nämä ongelmat liittyvät?

Suomalaisista perheistä toisen (Fin24A) hoivaköyhyys johtuu selvästikin työelämän kohtuuttomista vaatimuksista. Kyseisellä yksinhuoltajalla ei ole vakiuista työsuhdetta vaan hän on täydellisesti sijaisvälittäjien armoilla. Edes joustava ja kattava virallinen palvelu ei riitä niihin lastenhoitotarpeisiin, jotka aiheutuvat sellaisesta kolmivuorotyöstä, jonka työvuoroja ei pysty itse rajoittamaan tai ennakoimaan. Myös toinen italialaisista yksinhuoltajista (It10A) työskentelee epätyypillisinä työaikoina kotiapulaistoimiston välittämänä vanhusten yksityishoitajana. Hänen tulonsa ovat pienet eikä hän luota käyttämäänsä nuoreen lastenhoitajaan. Yksi portugalilainen äiti (Por18A) on samaten tyytymätön lastenhoitajaansa, joka hoitaa hänen alle 1-vuotiasta lastaan. Kyseisen yksinhuoltajan työpäivän venymisen ja hänen pitkien työmatkojensa johdosta lastenhoitaja vastaa lapsen hoidosta päivittäin aamusta klo 8 lähtien iltaan klo 22 asti.

Myös yksi ranskalainen yksinhuoltaja (Fr6A) on hoitotyössä ja toimii hoitajana vanhainkodissa. Aiemmin hän teki kolmivuorotyötä ja ainut ratkaisu

yövuorojen aikaiseen lastenhoitoon oli pyytää lasten isää nukkumaan yöksi lasten luokse. Nyt tämä äiti on onnistunut pääsemään eroon yövuoroista ja lastenhoitaja paikkaa varhaisaamuihin, iltapäiviin ja iltoihin jäävät hoiva-aukot. Hänen perheensä on siten päässyt irti hoivaköyhyydestä. Sen sijaan pienituloisen portugalilaisen yksinhuoltajaäidin (Por16A) yövuorojen aikana hänen kolme lastaan menevät isänsä luokse, mistä hän noutaa heidät aamulla yövuoron päätyttyä. Viikonloppuisin hänen lapsensa ovat usein yksin kotona, vanhin heistä on 9-vuotias ja nuorin 4-vuotias. Toinen samaten pienituloinen portugalilainen yksinhuoltaja (Por27A) joutuu jättämään 12- ja 6-vuotiaat lapsensa usein yksin kotiin, myös yövuorojensa ajaksi. Viimeksi mainittujen lasten koulussa ei ole tarjolla iltapäivähoitoa, joten he viettävät iltapäivänsäkin monesti keskenään.

Ranskalaisista hoivaköyhyyden kokeneista kaksi (Fr5AM, Fr7) on toiminut kuljetusalalla, mikä on merkinnyt heille hyvin aikaisia työhön lähtöjä ja ajoittain pitkiä päiviä. Kummankaan työntäjä ei ole myöntynyt työvuorojen muuttamiseen perheystävällisemmiksi, joten toinen heistä (Fr5AM) irtisanoutui työstään ja otti huonotuloisemman osapäivätyön aivan toiselta alalta. Myös yksi opettajana toimiva portugalilainen yksinhuoltaja (Por5) suunnittelee lyhentävänsä työaikaansa. Tällä hetkellä hän joutuu viemään 10-vuotiaan poikansa kouluun jo klo 8.00 vaikka tämän koulu alkaa vasta klo 9.30. Myös kahden muun portugalilaisen yksinhuoltajan (Por14, Por22) 9-vuotiaat pojat joutuvat viettämään paljon aikaa yksin kummankin äidin pitkän työpäivän johdosta. Näistä jälkimmäisen (Por22) isoäiti on kuollut äskettäin. Samaten yhdessä italialaisessa perheessä (It20A) tilanteen on pätkätöiden ohella kriisiyttänyt juuri isoäidin sairastuminen. Kyseinen yksinhuoltaja joutuu usein ottamaan 8-vuotiaan lapsensa mukaansa työhön. Samoin joutuu tekemään aineiston ainoa hoivaköyhyydessä elävä brittiyksinhuoltaja (UK3), 4-vuotiaan esikoululaisen äiti.

Toisessa suomalaistilanteessa (Fin23) on kyse koululaisen aamuista, iltapäivistä sekä erikoistilanteista (sairastumisista, kesälomista). Erikoistilanteet ovat hyvin hankalia monelle muullekin yksinhuoltajalle. Yhdelle ranskalaiselle 3-vuotiaan esikoululaisen äidille (Fr1A) keskiviikko muodostaa suuren hoivaongelman. Hän on turhaan toivonut lapsen isän huolehtivan tämän hoidosta kyseisenä päivänä. Mikäli hänellä olisi varaa, hän palkkaisi yleiseen ranskalaiseen tapaan lastenhoitajan.

Mistä hoivaköhyys johtuu?

Edellä kuvatut perhetilanteet ovat sinänsä ainutlaatuisia. Lastenhoidon järjestäminen ja sen vaikeudet liittyvät kunkin perheen ainutkertaiseen historiaan, perheenjäsenten henkilökohtaisiin suhteisiin ja elämäntyyliin sekä saatavilla oleviin palveluihin. Viiden eri maan yksinhuoltajaperheiden lastenhoitojärjestelyjen tarkastelu on osoittanut hoivaköhyiden monimuotoisuuden ja sen takana olevien syiden lukuisuuden. Näillä perheillä on kuitenkin jotain yhteistä. Lyhyesti sanottuna hoivaköhydessä on kyse siitä, että perheen hoivatarpeet ylittävät sen saatavilla olevat viralliset ja epäviralliset hoivaresurssit.

Työssäkävien yksinhuoltajien lasten hoivatarpeet johtuvat ennen kaikkea yksinhuoltajan työtuntien määrästä ja ajoituksesta. Etenkin brittiaineistossa näimme, että jotkut yksinhuoltajat pystyvät käymään osapäivätyössä lapsen ollessa koulussa. Kokopäiväinen työssäkäynti sen sijaan vaatii yleensä myös muita järjestelyjä: alle kouluikäisille tarvitaan päivähoitoa ja nuorille koululaisillekin iltapäivähoitoa. Toinen vaihtoehto on saada työaikainen hoito perheeltä tai sosiaaliselta verkostolta. Saimme kuitenkin nähdä, että jopa Italiassa ja Portugalissa kokopäiväisen hoidon organisointi epävirallisesti rasittaa huomattavasti perheen sisäisiä suhteita. Ystäviltä ja muulta sosiaaliselta verkostolta ei jatkuvaa lastenhoitoa voi yleensä edes pyytää. Suomalaisessa aineistossa epävirallista kokopäivähoitoa esiintyy vain tilapäisissä kriisitilanteissa virallisen palvelujärjestelmän petettyä.

Vielä vaikeammaksi lastenhoidon järjestäminen käy, mikäli yksinhuoltajan työajat sijoittuvat edes osittain iltoihin, öihin tai viikonloppuihin. Hoitotyössä vuorotyö on jo pitkä perinne ja tässäkin aineistossa on useita hoitajia, joilla on suuria vaikeuksia erityisesti yövuorojen aikaisen lastenhoidon organisoinnissa. Mikäli isovanhempia tai lasten toista vanhempaa ei ole käytettävissä, myös viikonlopputyöt muodostavat vaikean ongelman. Muussakin palvelutyössä ilta-, yö- ja viikonlopputyö lisääntyy, minkä seuraukset näkyvät selvästi haastateltujen tilanteissa. Toinen työmarkkinoiden viimeaikainen muutossuunta on ollut työsuhteiden määräaikaistuminen ja lyhentyminen. Erityisesti nuorilla naisilla – joita suurin osa yksinhuoltajista on – on aiempaa huonompi työsuhdeturva. Erilaisien työnvuokraus- ja sijaisvälitystoimistojen listoilla olevat työntekijät eivät pysty vaikuttamaan työvuoroihinsa tai ennakoimaan niitä samaan tapaan kuin pidempiaikaisissa työsuhteissa olevat. Juuri ennakoimattomuus ja vaikutusmahdollisuuksien puute lisäävät merkittävästi hoivaköhyiden riskiä.

Hoivaköhydessä on kyse siitä, että hoivatarpeet ja hoivaresurssit eivät sovi toisiinsa. Molemmat niistä vaikuttavat lopputulokseen. Mikäli perheen hoivatarpeet kasvavat työmarkkinoiden kiristyvien ehtojen vuoksi, vaaditaan entistä enemmän hoivaresurseja. Kehityksen mennessä äärimmilleen – kuten

toisen hoivaköhyhdessä elävän suomalaisen yksinhuoltajan kohdalla – voidaan tulla tilanteeseen, jossa mitkään resurssit eivät enää riitä.

226 Toisaalta virallisten hoivaresurssien kohdalla nähtiin aineistossa monia aukkoja ja jäykkyksiä, jotka kasasivat paineita epävirallisille resursseille. Koululaisen kesäloma on suurin hoiva-aukko, jota monien yksinhuoltajaperheiden on vaikea täyttää. Myös iltapäivähoidon puute muodostaa Suomessa edelleenkin ongelman, ainakin tois- ja kolmasluokkalaisten kohdalla. Aineistossamme Ranskan ja jopa Portugalin iltapäivähoitojärjestelmät olivat huomattavasti Suomea kehittyneempiä. Sen sijaan pienten lasten päivähoido on Suomessa, toisin kuin missään toisessa projektimaassa, käytännössä kaikkien perheiden saatavilla, joskin muutama perhe oli joutunut hoivakriisiin työaikoihin sopivan hoitopaikan puutteen vuoksi. Suomessa virallinen palvelujärjestelmä näyttää kuitenkin tunnistavan hoivaköhyhden ja sen vaaran huonosti, mikä näkyy aineistossa sosiaalityön kyvyttömyytenä vastata hyvin vaikeassa tilanteessa olleiden perheiden avunpyyntöihin.

Aineisto osoittaa vastaansanomattomasti epävirallisen tukiverkoston merkityksen. Perheen, sukulaisten ja ystävien rooli ei ole 2000-luvullakaan kadonnut edes pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa. Työelämän ehtojen kiristyminen ja sen aiheuttama hoivaongelmien lisääntyminen viittaavat jopa läheisten ihmisten avun korostumiseen. Suomessa, kuten muissakin maissa, on kyllä yksinhuoltajaperheitä, jotka pystyvät organisoimaan lastenhoidon pelkän virallisen palvelujärjestelmän avulla. Jotkut näistä yksinhuoltajista olivat hyvin tyytyväisiä tilanteeseen, jossa he eivät olleet riippuvaisia muun perheen tai tuttavien avusta. Toisaalta etenkin epäsäännöllisten ja epätyypillisten työaikojen tilanteessa epävirallisten auttajien arvo nousi suureksi. Vain harvoin pystyivät viralliset palvelut tällöin kattamaan koko palvelutarpeen, eikä moni haastateltu tätä itse asiassa haluaisikaan. Osa suomalaisistakin pelkän virallisen palvelujärjestelmän varassa olevista toivoisi lastensa voivan viettää enemmän aikaa kotonaan.

Osalle niistä suomalaisista, jotka käyttivät pelkästään virallista palvelujärjestelmää, kyse ei ollut valinnasta. Heillä ei yksinkertaisesti ollut läheisiä ihmisiä, joilta he olisivat voineet saada apua. Edes isoäitihoivan perusmaissa Italiassa ja Portugalissa ei kaikilla yksinhuoltajilla ole ympärillään alati huolehtivaa ja auttavaa perhettä. Perheen kuormittaminen suurella hoivavastuulla näytti itse asiassa murentavan perhesuhteita. Missään maassa ei voida enää lähtökohtaisesti olettaa, että jokaisen saatavilla on epävirallista perhehoivaa.

Isovanhempien ohella aineistossa nousi jopa yllättävän vahvasti esiin toinen merkittävä epävirallisen hoivan lähde: lasten toinen vanhempi eli useimmiten isä. Monen yksinhuoltajaperheen lastenhoito oli riippuvaista isästä yhtä suurella määrin kuin virallisesta päivähoitosta tai koulusta. Suomessa isien panos oli yhtä merkittävä kuin isovanhempien ja myös Ranskassa ja Isossa-Britanniassa isät tar-

josivat joustavan hoivaressurssin, jolla paikattiin monta virallisen palvelujärjestelmän jättämää aukkoa. Jopa Italiassa ja Portugalissa jotkut isät osallistuvat eronkin jälkeen lasten hoitamiseen ja monet yksinhuoltajaäidit toivoivat lasten isiltä aiempaa suurempaa osallistumista. Samalla on kuitenkin todettava sama ehto kuin isovanhempien kohdalla: isät ovat merkittävä resurssi jos ja vain jos he ovat todella saatavilla. Isän kuolema tai alkoholismi, hänen asumisensa kaukana tai huonot suhteet hänen ja yksinhuoltajaäidin välillä tarkoittivat monen perheen kohdalla, ettei hän ollut lainkaan käytettävissä.

Aineistossa hoivaköyhyys uhkasi juuri niitä yksinhuoltajia, joiden omat vanhemmat eivät syystä tai toisesta olleet saatavilla ja joiden entiset kumppanit eivät osallistuneet lastensa hoitamiseen. Mikäli heille osuivat vielä epätyypilliset työajat sekä virallinen palvelujärjestelmä, joka ei tunnistanut heidän erityistarpeitaan, oli hoivaköyhyys lähes väistämätön. Tällaisia tilanteita löytyi aineistomme jokaisesta maasta, joskin erityisen paljon niitä esiintyi Portugalissa tehdyissä haastatteluissa. Pieneen aineistoomme osui kuitenkin myös kaksi suomalaista hoivaköyhyydessä elävää perhettä, kaksi muuta oli hankalassa hoivakriisissä ja vielä kaksi muuta oli juuri päässyt irti kriisitilanteesta.

Taloudellinen köyhyys on aineiston perusteella selvästikin yhteydessä hoivaköyhyyteen, mutta hoivaköyhyys ei ole palautettavissa pelkästään osaksi taloudellista köyhyyttä. Aineiston yhteensä 13:sta hoivaköyhyydessä elävästä yksinhuoltajaperheestä kahdeksan on pienituloisia. On selvää, että tiukka talous rajoittaa yksinhuoltajan mahdollisuuksia ostaa julkisia ja yksityisiä hoivapalveluita. Se saattaa vaikeuttaa avun pyytämistä jopa toisilta perheenjäseniltä ja ystäviltä, sillä useimmiten saatu apu pyritään joka tapauksessa korvaamaan jollain tavoin, esimerkiksi lahjoilla. Toisaalta aineistossa on viisi hoivaköyhää yksinhuoltajaperhettä, jotka ovat vähintään keskituloisia. Mukana on jopa yksi suurituloisen yksinhuoltajaäiti Portugalista. Suuret tulot liittyvät monesti ammatteihin ja työtehtäviin, jotka vaativat venyviä työpäiviä ja toistuvia työmatkoja. Mikäli tällaisessa ammatissa toimivalla yksinhuoltajalla ei ole tukenaan vahvaa sosiaalista verkostoa ja mikäli julkiset ja yksityiset palvelutkaan eivät jostain syystä sovellu perheen tilanteeseen, on hoivaköyhyys todellinen riski myös hyvätuloiselle.

Hoivaköyhyys sosiaalisen pääoman puutteena

Sosiaalinen pääoma on yksi viime aikojen suosituimpia ja kiistellyimpiä yhteiskuntatieteellisiä käsitteitä. Sosiaalisessa pääomassa on kysymys ennen kaikkea sosiaalisista verkostoista ja luottamuksesta (ks. esim. Putnam 2000; Stolle ja Le-

wis 2002). Amerikkalainen sosiaalisen pääoman traditio on keskittynyt etenkin järjestöihin, mutta viime aikoina käsitettä on ryhdytty käyttämään myös puhuttaessa perheestä tai kansalaisten luottamuksesta julkiseen hallintoon (esim. Rothstein 1998; Kovalainen ja Österberg 2000; Edwards ym. 2003). Käsitteen yleistäminen on herättänyt myös kritiikkiä ja sitä on arvosteltu epämääräisyydestä ja normatiivisuudesta. Käsitteen kritisoijat ovat bourdieulaisittain korostaneet myös sen eriarvoistavaa luonnetta: toisilla on sosiaalista pääomaa enemmän, toisilla vähemmän (esim. Evers 2003).

Yksi tapa saada keskustelu konkreettisemmaksi on tutkia empiirisesti sosiaalisen pääoman eri muotoja (Putnam ja Goss 2002). Myös hoivassa on pohjimiltaan kysymys juuri ihmisten välisiin verkostoihin, luottamukseen ja vastavuoroisuuteen perustuvasta toiminnasta (Oppong 2003, 61–62). Epävirallisia ja virallisia hoivaresurseja voidaankin pitää sosiaalisen pääoman yhtenä muotona (Anttonen ym. 2003). Samoin kuin muutkin pääoman lajit, tämä hoivapääoma jakautuu epätasaisesti ihmisten kesken. Hoivarikkeilla on käytettävissään runsaasti erilaisia virallisia ja epävirallisia avun lähteitä omaa tai perheenjäsenensä hoivajärjestelyä rakentaessaan. Hoivaköyhien resurssit eivät – kuten olemme nähneet – sen sijaan riitä kattamaan olemassa olevia hoivatarpeita. Hoivaköyhyys voidaan siten nähdä myös sosiaalisen pääoman yhden lajin, hoivapääoman, puutteena.

Tässä artikkelissa on tarkasteltu nimenomaan lasten hoitojärjestelyjä, mutta hoivaköyhyydessä voi olla kyse muidenkin tarvitseman hoidon puutteesta. Myös monet ikääntyneet ja vammaiset ihmiset tarvitsevat arjessaan joko virallisia hoivapalveluja tai epävirallista apua tai itse asiassa useimmiten molempia. Heillä hoivaköyhyytilanteet ovat jopa todennäköisempiä kuin lapsilla, sillä toisin kuin lapsiperheillä, vanhuksilla ja vammaisilla ei ole vahvoja lakisääteisiä oikeuksia universaaleihin hoivapalveluihin (ks. Lehto 1998; Kröger ym. 2003). Koulu ja nykyisin myös päivähoito ovat jokaisen suomalaisen perheen saatavilla, mutta vanhus- ja vammaispalvelujen saaminen edellyttää ammatillisen tarveharkinnan läpäisemistä ja riippuu usein myös kunnan määrärahatilanteesta.

Lopuksi

Barbara Hobsonin (1994, 171) mukaan yksinhuoltajaäitien tilannetta voidaan pitää hyvinvointivaltioiden koetinkivenä, indikaattorina siitä, missä määrin ne toteuttavat sukupuolten ja erityisesti naisten sosiaalisia oikeuksia. Perinteisesti tutkimus on katsonut yksinhuoltajien tilannetta ennen kaikkea heidän tulotasonsa,

työssäkäyntinsä ja sosiaaliturvaetuuksien käyttönsä kautta (esim. Bradshaw ym. 1996; Forssén ja Hakovirta 1999; Millar ja Rowlingson 2001). Tavanomainen vertailuhavainto on, että angloamerikkalaisissa maissa yksinhuoltajien köyhyysaste on selvästi korkeammalla kuin Pohjoismaissa (esim. Bradshaw ym. 2000, 25).

Huomattavasti harvinaisempaa on ollut tarkastella yksinhuoltajien tilannetta heidän vanhemmuutensa tai lastenhoito-ongelmiensa kautta. Päivähoitotutkimuksen uranuurtajat Sheila Kamerman ja Alfred Kahn (1988) ovat ehkä kauimmin puhuneet lastenhoitokysymysten huomioon ottamisen tärkeydestä. Simon Duncan ja Rosalind Edwards (1996, 1997 ja 1999) ovat myös tutkimuksissaan katsoneet, kuinka eri hyvinvointivaltiot mahdollistavat (tai eivät mahdollista) yksinhuoltajaäidin ja työntekijän roolien yhdistämisen (ks. myös Kilkey 2000). Jane Lewis ja Barbara Hobson (1997, 16) ovat nostaneet esiin kokopäivätyössä käyvien yksinhuoltajaäitien aikaköyhyden. He puhuvat samassa yhteydessä myös eri hyvinvointivaltioiden hoivaregiimeistä (ks. myös Strell ja Duncan 2001).

Tämän artikkelin tarkoituksena on tarjota näiden aiempien lähestymistapojen rinnalle hoivaköyhyyden käsite. Taloudellisten kysymysten lisäksi jokaiselle yksinhuoltajaperheelle – kuten jokaiselle muullekin perheelle – ovat keskeisiä myös hoivan kysymykset. Hoivan puute on yhtä vakava yhteiskunnallinen ongelma kuin taloudellisten resurssien puute. Yksittäisen perheen tasolla kyse on arkielämän ydinasiasta, jonka vaikeudet heijastuvat kaikille muillekin elämäntilanteille. Hoivan järjestämisen ongelmat voivat muodostua jopa elämän ja kuoleman kysymyksiksi.

Perhepolitiikan on siten syytä ottaa hoivaköyhyys vakavasti. Siinä on kyse omasta ilmiöstään, joskin osa siitä liittyy taloudelliseen köyhyyteen. Hoivaköyhyyden kannalta keskeisimpiä asioita kuitenkin ovat virallisten hoivapalvelujen saatavuus ja epävirallisten verkostojen toimivuus. Virallisista palveluista päivähoito toimii Suomessa paremmin ja joustavammin kuin monessa muussa maassa, joskin siinäkin on omat aukkonsa. Koululaisten hoitoon virallisilla palveluilla ei sen sijaan ole paljoa tarjottavanaan etenkin epätyypillisinä työaikoina työskenteleville yksinhuoltajille. Nuorten koululaisten ilta-, yö- ja viikonloppuhoidon järjestämiseen ei virallisilta palveluilta ole saatavissa käytännössä minkäänlaista apua. Virallisten palvelujen aukkojen kompensoimiseen tarvitaan epävirallisia verkostoja. Perheenjäsenet, ystävät ja naapurit ovat kovasti tarpeen epätyypillisten työaikojen lisäksi myös erikoistilanteissa, kuten lapsen tai vanhemman sairastuessa sekä koulun kesälomien aikana. Kaikilla perheillä ei kuitenkaan ole epävirallista apua saatavissa. Tätä tosiasiaa ei Suomessa ole riittävästi tunnustettu. Mikäli epävirallisen hoivan puuttumista ei tällöin kompensoida virallisilla palveluilla, näillä perheillä on edessään hoivaköyhyys.

Sosiaaliturvapolitiikan onnistumista voidaan paljolti arvioida sen mukaan, kuinka hyvin se onnistuu köyhyyden poistamisessa. Yksi keskeinen kriteeri

hoivapolitiikalle on, kuinka se onnistuu hoivaköyhyyden poistamisessa. Tämän artikkelin rajallisen aineiston valossa ei arvosana suomalaiselle hoivapolitiikalle ole tässä suhteessa huono, mutta virallispalvelut näyttävät kuitenkin tunnistavan heikosti kaikkein vaikeimmassa asemassa olevat yksinhuoltajaperheet. Yleisten universaalipalvelujenkin on syytä laajentua kattamaan perheiden hoivatarpeet nykyistä paremmin, mutta etenkin erityispalvelujen, kuten sosiaalityön, on panostettava aiempaa enemmän hoivaköyhyydessä tai sen vaarassa olevien perheiden tukemiseen. Samalla on kuitenkin muistettava, että epätyypilliset ja pitkät työajat sekä työsuhteiden epävarmuus ovat tärkeimpiä hoivatarpeiden välittömiä aiheuttajia. Hoivaköyhyyden vähentäminen edellyttää siten paitsi tietoista hoivapolitiikkaa myös työmarkkinapolitiikkaa, jolla lasten vanhempien työolosuhteet pidetään vähintään kohtuullisina.

Tämän artikkelin kirjoittamisen on rahoittanut Suomen Akatemian Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot (SoCa) -tutkimusohjelmaan kuuluva tutkimusprojekti ”Sosiaalinen pääoma, luottamus ja hoiva” nro 207359.

Kirjallisuus

Aamulehti 18.3.2001. Kuka peittelee vuorotyöläisen lapset?

Anttonen, Anneli, Kröger, Teppo, Kääriäinen Juha. Social capital, trust and care (SoTCA): formation and distribution of informal and formal care capital in welfare societies. Application to the Academy of Finland: Research Plan, September 2003.

Baldock, John, Hadley, Jan. Care arrangements in single parent families. National report: UK. SOCCARE Project Report 2.5. [Viitattu 28.2.2005.] Saatavissa: <<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/reports.htm>>, 2001.

Bradshaw, Jonathan, Kennedy, Steven, Kilkey, Majella, ym. The employment of lone parents: A comparison of policy in 20 countries. London: Family Policy Studies Center, 1996.

Bradshaw, Jonathan, Terum, Lars Inge, Skevik, Anne. Lone parenthood in the 1990s: new challenges, new responses? Paper presented at The Year 2000 International Research Conference on Social Security, Helsinki, 25–27 September 2000.

Duncan, Simon, Edwards, Rosalind. Lone mothers and paid work: neighborhoods, local labor markets, and welfare state regimes. *Social Politics* 1996; 3 (2–3): 195–222.

Duncan, Simon, Edwards, Rosalind. Lone mothers, paid work and gendered moral rationalities. Basingstoke: Macmillan, 1999.

Duncan, Simon, Edwards, Rosalind, eds. Single mothers in an international context: Mothers or workers? London: UCL Press, 1997.

- Edwards, Rosalind, Franklin, Jane, Holland, Janet. Families and social capital: Exploring the issues. London: South Bank University, 2003.
- Evers, Adalbert. Social capital and civic commitment: on Putnam's way of understanding. *Social Policy and Society* 2003; 2 (1): 13–21.
- Ford, Reuben. Childcare in the balance: How lone parents make decisions about work. London: Policy Studies Institute, 1996.
- Forssén, Katja, Hakovirta, Mia. Work incentives in single parent families. Julkaisussa: Ringen, Stein, de Jong, Philip R, eds. *Fighting poverty: Caring for children, parents, the elderly and health*. Aldershot: Ashgate, 1999: 117–145.
- Haataja, Anita, Nurmi, Kaarina. Työnjako 1990-luvulla. Naiset työelämässä – ja sen ulkopuolella. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Tasa-arvon työraportteja 3, 2000.
- Hobson, Barbara. Solo mothers, social policy regimes and the logics of gender. Julkaisussa: Sainsbury, Diane, ed. *Gendering welfare states*. London: Sage, 1994: 170–188.
- Kamerman, Sheila B, Kahn, Albert J. Mothers alone: Strategies for a time of change. Dover, MA: Auburn House, 1988.
- Kilkey, Majella. Lone mothers between paid work and care: The policy regime in twenty countries. Aldershot: Ashgate, 2000.
- Kovalainen, Anne, Österberg, Johanna. Sosiaalinen pääoma, luottamus ja julkisen sektorin restrukturaatio. Julkaisussa: Ilmonen, Kaj, toim. *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi, 2000: 69–92.
- Kröger, Teppo, Anttonen, Anneli, Sipilä, Jorma. Social care in Finland: weak and strong universalism. Julkaisussa: Baldock, John, Sipilä, Jorma, Anttonen, Anneli, eds. *The young, the old and the state: Social care systems in five industrial nations*. London: Edward Elgar, 2003: 25–54.
- Kröger, Teppo, Sipilä, Jorma, eds. *Overstretched: European families up against the demands of work and care*. Oxford, MA: Blackwell, 2005.
- Lehto, Juhani. Muuttuuko pohjoismainen sosiaali- ja terveystalvumalli? *Yhteiskuntapolitiikka* 1998; 63 (5–6): 413–424.
- Lewis, Jane, Hobson, Barbara. Introduction. Julkaisussa: Lewis, Jane, ed. *Lone mothers in European welfare regimes: Shifting policy logics*. London: Jessica Kingsley, 1997: 1–20.
- May, Vanessa. Work and financial survival in the life stories of Finnish lone mothers. Åbo: Åbo Akademi, Sociologiska institutionen, Ser A:504, 1999.
- Millar, Jane, Rowlingson, Karen, eds. Lone parents, employment and social policy: Cross-national comparisons. Bristol: Policy Press, 2001.
- Oppong, Christine. Social capital and systems of care: some contrasting evidence. Julkaisussa: Wærness, Kari, ed. *Dialogue on care*. Bergen: University of Bergen, 2004: 57–89.
- Putnam, Robert D. *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster, 2000.
- Putnam, Robert D, Goss, Kristin A. Introduction. Julkaisussa: Putnam, Robert D, ed. *Democracies in flux: The evolution of social capital in contemporary society*. New York: Oxford University Press, 2002: 3–19.

Rothstein, Bo. Varifrån kommer det sociala kapitalet? Socialvetenskaplig tidskrift 1998; 5 (2–3): 164–171.

Stolle, Dietlind, Lewis, Jane. Social capital: an emerging concept. Julkaisussa: Hobson, Barbara, Lewis, Jane, Siim, Birte, eds. Contested concepts in gender and social politics. Cheltenham: Edward Elgar, 2002: 195–229.

Strell, Monika, Duncan, Simon. Lone motherhood, ideal type care regimes and the case of Austria. Journal of European Social Policy 2001; 11 (2): 149–164.

232

Tilastokeskus. Suomalainen perhe. Helsinki: Tilastokeskus, Väestö 1994:5.

Tilastokeskus. Työ, aika ja elämänvaiheet. Suomen EU-työvoimatutkimus 1995–97. Helsinki: Tilastokeskus, Työmarkkinat 1998:9.

Tilastokeskus. Suomalainen lapsi. Helsinki: Tilastokeskus, Väestö 2000:7.

Trifiletti, Rossana, Pratesi, Alessandro, Simoni, Simonetta. Care arrangements in single parent families. National report: Italy. SOCCARE Project Report 2.3. [Viitattu 28.2.2005.] Saatavissa: <<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soccare/reports.htm>>, 2001.

Wærness, Kari. Omsorg, omsorgsarbeid og omsorgsrationalitet – refleksjoner over en sosialpolitisk diskurs. Julkaisussa: Thorsen, Kirsten, Wærness, Kari, red. Bliir omsorgen borte? Eldreomsorgens hverdag i den senmoderne velferdsstaten. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1999: 46–62.